

نقش شبکه های اجتماعی در تحولات اخیر خاورمیانه (با تأکید بر فیس بوک)^۱

ابراهیم انوشه^۲

تاریخ دریافت: ۹۲/۶/۱۷

تاریخ تصویب: ۹۲/۹/۲۱

چکیده

امروزه ارتباطات و تعامل افراد تا اندازه قابل توجهی به فضای مجازی گسترش یافته است. دامنه این تعاملات و ارتباطات فراتر از ایمیل، چت روم ها و وبلاگ نویسی رفته است و در حال حاضر شبکه های اجتماعی مجازی به شکلی جامع تر و گسترده تر این اقدامات را انجام می دهند. شبکه های اجتماعی مجازی با توجه به قابلیت ها و تواناییهای منحصر به فرد خود از جمله اطلاع رسانی، آگاه سازی، تقویت گسترش ارتباطات میان افراد، قدرت بسیج کنندگی در حوزه های مختلف اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و غیره نقش بسیار مهم و غیرقابل انکاری را ایفا می کنند.

۱. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی نویسنده تحت همین عنوان می باشد که برای دانشگاه آزاد اسلامی واحد رفسنجان انجام گرفته است.

۲. استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رفسنجان a_anooshin@yahoo.com

هدف نوشتار حاضر، بررسی و ارزیابی نقش شبکه های اجتماعی مجازی در تحولات اخیر منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است و اینکه شبکه های اجتماعی مجازی و بالاخص فیس بوک تا چه اندازه توانسته اند در شکل گیری، تداوم و موفقیت تحولات اخیر در کشورهای خاورمیانه مؤثر واقع شوند.

واژگان کلیدی: شبکه های اجتماعی، فیس بوک، خاورمیانه، بهار عربی، کاربران اینترنتی

شبکه اجتماعی

مفهوم شبکه اجتماعی، اولین بار در سال ۱۹۴۰ در حوزه مطالعات انسان شناسی توسط رادکلیف براون معرفی شد پس در اواسط دهه ۱۹۵۰ این مفهوم توسط بوت و بارنز مورد استفاده قرار گرفت. وی مدعی است که میان اجزای مختلف جامعه چه در سطح خرد و چه در سطح کلان شبکه های تعاملی وجود دارد (شعبانی، ۱۳۹۰: ۵۵) مفهوم شبکه بر این حقیقت تأکید دارد که هر فرد گره های ارتباطی با دیگر افراد دارد با افرادی که هر کدام از آنها به نوبه خود به عده ی کم، متوسط یا زیادی از دیگران گره خورده اند. برای درک بهتر شبکه تبیین دو مفهوم جامعه و اجتماع ضروری به نظر می رسد. تفاوت جامعه و اجتماع در این مهم نهفته است که اساس شکل گیری اجتماعی مهندسی اجتماعی است. طبق تعریف، اجتماع مجموعه ای از افراد است که بر اساس هدفی مشترک در یک زمان و مکان خاص دور هم جمع می شوند و ممکن است پس از یک دوره زمانی دیگر وجود نداشته باشد اما جامعه از اجتماع های گوناگون در موضوعات و حوزه های مختلف تشکیل شده است با این ویژگی که زمان، مکان و مدت انقضا ندارد. حال به واسطه ارتباط افراد در همان اجتماع، شبکه تشکیل می شود

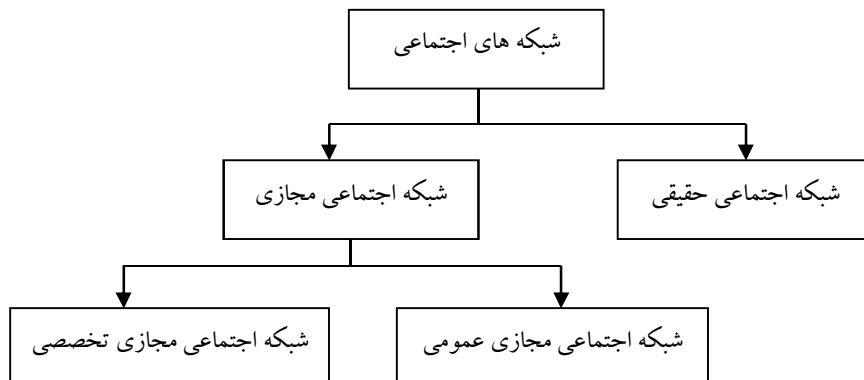
نقش شبکه های اجتماعی در تحولات... / ۱۷۱

بر این اساس شبکه اجتماعی به مجموعه ای از افراد که به صورت گروهی با یکدیگر ارتباط داشته و مواردی مانند اطلاعات ، نیازمندی ها ، فعالیت ها و افکار خود را به اشتراک می گذارند اطلاق می شود (جعفرپور ، ۱۳۹۰: ۱۱۲).

سال	وضعیت
۱۹۴۰	معرفی مفهوم شبکه اجتماعی
۱۹۶۰	معرفی مفهوم شبکه اجتماعی مجازی
۱۹۷۰	نوظهور نخستین شبکه اجتماعی مجازی Six Degrees . com
۲۰۰۲ به بعد	انفجار اطلاعات در وب سایت های شبکه اجتماعی
۲۰۰۵	تدوین قوانین برای شبکه های اجتماعی
۲۰۰۶ به بعد	گسترش روز افزون کاربران و بازدید کنندگان وب سایت های شبکه های اجتماعی و همچنین اتصال سایر سایت ها به شبکه های اجتماعی
۲۰۰۸	متنوع سازی امکانات شبکه ها

جدول ۱: مراحل رشد و تکامل شبکه های اجتماعی

شبکه های اجتماعی را می توان به دو دسته شبکه های اجتماعی غیرمجازی و شبکه های اجتماعی مجازی تقسیم کرد. شبکه های اجتماعی غیرمجازی شبکه هایی هستند که توسط مجموعه ای از افراد و گروه های به هم پیوسته در محیط اجتماعی عمل می کنند اما شبکه های اجتماعی مجازی محصول وب دو هستند وب دو به آن دسته از فناوریهای اطلاق می شود که امکان مشارکت کاربرد در تولید محتوای وب اشتراک گذاری اطلاعات شامل: متن، عکس، غیلم، پیوند، فایل و هرگونه داده را فراهم می آورند. (جعفرپور، ۱۳۹۰: ۱۱۲).

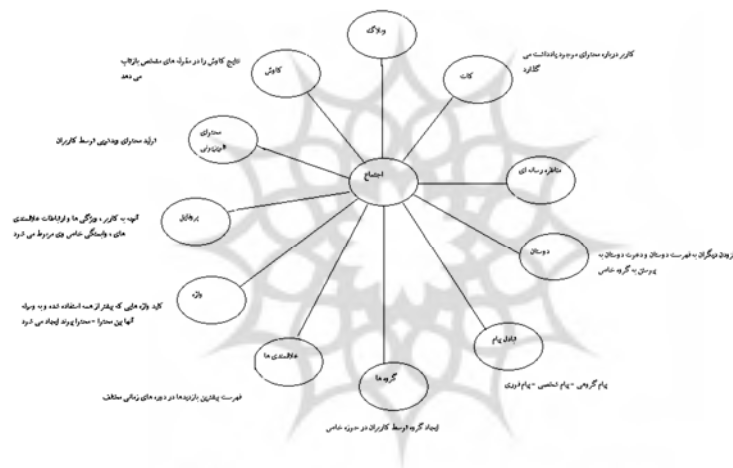
شکل ۲: چارچوب کلی شبکه های اجتماعی

آنچه که شبکه های اجتماعی سایر (مجازی) را از شبکه های اجتماعی فیزیکی متمایز می سازد نه بنیانهای تئوریک آن بلکه متفاوت بودن بستر و ساز و کارهای ارتباطی و شیوه تعامل است. شبکه های اجتماعی سایر یکی از بسترهای زندگی در عرصه اطلاعات است که روابط رسمی و بوروکراتیک از آن رخت بر بسته و تعامل در آن آسانتر و فارغ از دغدغه های جاری در فضای فیزیکی صورت می گیرد. (خانیک، ۱۳۹۰: ۷۵) شبکه های اجتماعی در واقع نوعی رسانه اجتماعی محسوب می شوند که توانسته اند بسترهای لازم را برای تغییرات اجتماعی فراهم کنند تاریخ رسانه های اجتماعی به ۱۹۷۸ برمی گردد یعنی زمانی که دو تبلیغات گر کامپیوتری دوستانشان به اشتراک بگذارند: (Pamela, 2013, 45)

شبکه اجتماعی سایت یا مجموعه سایت هایی است که کاربران در آن می توانند خواست ها، دلستگی ها، اندیشه ها و کارهایشان را با دیگران در میان بگذارند. شبکه های اجتماعی سایتهایی هستند که با افزودن ابزاری ساده مثل موتور جستجوگر و امکاناتی موتور جستجوگر و امکاناتی مانند چت و ایمیل و چیزهای دیگر به آنها خاصیت به اشتراک گذاری پیدا می کنند شبکه اجتماعی

نقش شبکه های اجتماعی در تحولات... / ۱۷۳

سایتی است که در مرحله نخست به افراد و سازمانها امکان می دهد صفحات خود را روی آن درست کنند و در مرحله دوم اجازه می دهد این صفحات بر اساس مشترکات گوناگون به هم متصل شود. شبکه های اجتماعی به مجموعه از وب سایتهای مبتنی بر فناوری وب^۲ دو گفته می شود که با قابلیت ایجاد شبکه و ارتباطات مجازی تعاملی در فضای سایبر به اثر گذاری بر سایتهای رسمی می پردازد. (کیا، ۱۳۹۰)

شکل ۳: عناصر چرخه شبکه سازی اجتماعی در فضای سایبر

منبع: (خانیک، ۱۳۹۰: ۸۶)

شبکه های اجتماعی ویژگی ها و کارکردهای مختلفی دارند از جمله :

(۱) تغییر شکل ارتباطات : یکی از ویژگی های شبکه های اجتماعی تغییر شکل ارتباطات گفتمانی است. در پایان دهه اول از قرن بیست و یکم شبکه های اجتماعی نظیر فیس بوک و توئیتر دورنمای تعامل اجتماعی و راه های برقراری ارتباط بین انسان ها را تغییر داده اند. به گفته متخصصان ارتباطات، شبکه های

اجتماعی بیش از پیش رابطه های چهره به چهره را کاهش می دهند و در مقابل به گسترش روابط مجازی و دیجیتالی کمک می کنند .

۲) عدم کنترل و سانسور : رسانه های جدید موجب گسترش سریع اطلاعات و اخبار در سراسر دنیا شده اند و دیگر هیچ حکومتی توان مهار و منحصر کردن اطلاعات را ندارد . رسانه های اجتماعی جدید و امواج الکترونیکی برخلاف رسانه های سنتی لمسی ، قابل سانسور ، سوزاندن یا کنترل نیستند .

۳) تبادل اطلاعات و ایجاد پیوند : فناوری اطلاعات نوین موجب شده که رفتارهای اجتماعی ، سیاسی ، فرهنگی و مذهبی ابعاد فوق منطقه ای یافته و اقشار مختلف در جهان از آن طریق با یکدیگر ارتباط برقرار کرده و از همفکری و حمایت یکدیگر بهره مند شوند تکنولوژی و ارتباطات با اطلاع رسانی و پیوند دادن گروه های همفکر با یکدیگر ، تحولات سیاسی را سرعت می بخشد . رسانه های جدید و شبکه های اجتماعی ، بیشتر نقش اطلاع رسانی ، هماهنگی و پیوند مردم را انجام می دهند . در واقع اینترنت و شبکه های اجتماعی با فشردن سازی زمان و مکان سرعت ارتباطات و پیوندهای درون سازمانی را بین فعالان و هواداران اعتراضات که از حیث جغرافیایی از یکدیگر فاصله دارند به صورت بی سابقه ای افزایش داده است .

۴) فرا ملی بودن و نداشتن مرز : در عصر جهانی شدن ، رسانه ها جایگاه ویژه ای در جهان

یافته اند و عامل بسیاری از تحولاتی شده اند که تا به حال وجود نداشته است . طبیعت این رسانه ها فرا ملی بودن و نداشتن مرز است که در حال حاضر دسترسی به آنها را آسان کرده است .

۵) آگاهی بخشی: در شرایط فعلی نسبت به خواسته های مردم دوران جدیدی به وجود آمده است که درون مایه اصلی آن آگاهی است و این انقلاب اینترنتی رسانه ای است که آگاهی را به شدت در جامعه بالا برده است اینترنت از یکسو آگاهی سیاسی افراد را افزایش می دهد و از سوی دیگر آنها را در مناسبات سیاسی درگیر می کند.

۶) سازماندهی اعتراضات: امروزه اینترنت و شبکه اجتماعی با اطلاع رسانی سریع درباره مسائل حاد جامعه بشری، انتقال نمادهای اعتراضی و تحریک احساسات به کنش های اعتراضی گسترده ای دامن می زنند.

مهمتر از همه از طریق شبکه سازی و سازماندهی، به جذب هواداران بیشتر و انسجام درونی و از سوی دیگر به ایجاد اتحاد و ائتلاف میان بازیگران اجتماعی می پردازند. فضای سایبرنتیکی و مجازی از قابلیت بالا برای جستجوی همتایان، ایجاد ائتلاف و هماهنگ سازی اهداف و تاکتیک های مبارزاتی برخوردار است. امری که به وضوح در تحولات اخیر خاورمیانه مشاهده می شود. (آقایی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۳)

فیس بوک

«مارک زورکبرگ» به همراه تعدادی از دوستانش وب سایت فیس بوک را از اتاق خود در دانشگاه هاروارد طراحی کرد و در فوریه سال ۲۰۰۴ آن را به عنوان یک وب سایت اجتماعی ویژه دانشجویان هاروارد راه اندازی می کرد. این وب سایت به عنوان شبکه ای که از طریق آن دانشجویان می توانستند یا یکدیگر ارتباط برقرار کنند بسیار مورد استقبال دانشجویان هاروارد قرار گرفت تا مدتی این سایت فقط تحت استفاده دانشجویان هاروارد بود اما در ماه مارس همان سال

این شبکه اجتماعی به دانشگاه های کلمبیا ، استنفورد ویل هم رسید و در ماه دسامبر تعداد کاربران این شبکه اجتماعی به یک میلیون تو رسید در سال ۲۰۰۵ آگوست ، دامنه فیس بوک از the Facebook . com به Facebook . com تغییر یافت (اسلامی ، ۱۳۹۱)

فیس بوک یک وب سایت رسانه اجتماعی محبوب است و عضویت در آن آزاد است . یک کاربر باید یک حساب به وسیله یک ایمیل معتبر ایجاد کند . فیس بوک خصوصیات متنوعی دارد . هر عضو یک wall (دیوار) دارد که یک صفحه ای است که به دوستانش اجازه می دهد که به اشتراک بگذارد و از موقعیت و فعالیت های جدیدش به دوستانش اطلاع دهد . Photos (عکس ها) به کاربر اجازه می دهند که تصاویر را آپلود کند . Poke (تلنگر) به اعضا اجازه می دهد که به یکدیگر تلنگر مجازی بفرستند . News Feed (پوشش خبری) که اطلاعات مهم را برجسته می کند . شامل تغییر پروفایل ، رویدادهای نزدیک و از جمله تولد دوستان کاربر می باشد (Nadine , 2011)

کاربران فیس بوک با دیگر کاربران یا دوستان فیس بوکی با به روز کردن وضعیت شان و ارسال پیغام شخصی مستقیم تعامل دارند . کاربران قادر هستند گروه های ذینفعی بسازند یا به گروه های ذی نفع بپیوندند و صفحات مشابهی را ایجاد کنند و ارتقاء دهند و در جستجوی تعامل با دیگران باشند و عکس ها و فیلم های خود را روی شبکه بگذارند . بسیار مهم است که توجه داشته باشید که بیش از ۳۵۰ میلیون کاربر فیس بوک موفق هستند که یادداشت هایشان را از طریق موبایل هایشان روی شبکه قرار دهند که یک جنبه بسیار مهمی از نقش رسانه اجتماعی می باشد . (www.arabsociamediareport.com)

فیس بوک در سال ۲۰۰۶ در دسترس عموم قرار گرفت و در این سال تعداد کاربران فیس بوک به ۱۲ میلیون نفر رسید در سال ۲۰۰۷ تعداد کاربران فیس بوک از ۵۰ میلیون نفر گذشت و در سال ۲۰۰۸ به ۱۰۰ میلیون نفر رسید در این سال صفحات اصلی این سایت به زبان های مختلف ترجمه شد و این موجب رشد چشمگیری در تعداد کاربران سایت شد در این سال فیس بوک پر مخاطب ترین وب سایت اجتماعی جهان شد . عمل موفقیت فیس بوک را می توان در موارد زیر خلاصه کرد :

(۱) راهبرد فناوری محور : فیس به جای اینکه برای بازارهای جدید نسخه های محلی بسازد ابزارهایی منتشر کرده که ترجمه محتوای فیس بوک به هر زبانی را ممکن می سازد . به این ترتیب نیاز به دفتر محلی در هر کشور از بین می رود و در هزینه ها هم صرفه جویی می شود در ضمن کاربران می توانند به دلخواه خود این ابزارها را ویرایش کنند تا ترجمه ها دقیق تر شود .

(۲) سادگی : یکی از عوامل مهم موفقیت فیس بوک ، سادگی استفاده از قابلیت های آن است .

(۳) حریم خصوصی : این اختیار برای کار برقرار داده شده است که بتواند اطلاعات شخصی خود را مدیریت کند و آنها را طوری تنظیم کند که اشخاص معینی بتوانند به اطلاعات مشخصی دسترسی داشته باشند .

(۴) ایجاد فضا برای توسعه نرم افزاری : فیس بوک شرایطی ایجاد کرده که کاربران بتوانند نرم افزار در سایت ارائه دهند و استفاده نمایند .

(۵) ایجاد آلبوم و آپلود عکس : فیس بوک یک فضای تقریباً نامحدودی برای ایجاد آلبوم عکس و آپلود عکس ایجاد کرده است .

۶) بستر آسان برای ارسال نظرات از وبلاک‌ها و سایت‌ها به فیس بوک : فیس بوک این قابلیت را دارد که کاربران از هر کجا هر نوع اطلاعات مورد نظر خود را به صفحه فیس بوک منتقل و در آنجا نمایش دهد ضمناً بسیاری از سایت‌ها اکنون قابلیت اتصال به فیس بوک را در پایگاه خود فعال کرده‌اند .

۷) دسترسی به فیس بوک از طریق تلفن همراه : با ارائه نسخه موبایل برای دسترسی به فیس بوک دسترسی سایت برای مخاطبان راحت‌تر شده است و بسیاری از کاربران ترجیح می‌دهند که با تلفن همراه خود به اینترنت وصل شوند . (محمدی ، ۱۳۸۹)

البته در کنار این دیدگاه‌ها خوش بینانه و مثبت نیست دیدگاه‌های بدبینانه‌ای نیز نسبت به فیس بوک وجود دارد و به فیس بوک از منظر تهدید نگاه می‌کند . به گفته جولیا آساترموس ویکی لیکس «فیس بوک بزرگترین ابزار جاسوسی در تاریخ است» . (Khan , 2012)

هنگام عضویت در فیس بوک باید یک توافق نامه را قبول کنید که در آن نوشته فیس بوک مالک تمام اطلاعاتی است که در اختیار آن می‌گذارید . علاوه بر آن برای استفاده از برنامه‌های سرگرم مختلف ، ابتدا صفحه‌ای نمایش داده می‌شود که در آن نوشته این برنامه از چه بخش‌هایی از اطلاعات شما می‌تواند استفاده کند اگر این بخش را قبول کنید در واقع بخشی از اطلاعات خود را در اختیار این برنامه قرار داده‌اید . (اسلامی ، ۱۳۹۱)

فیس بوک در خاورمیانه

فیس بوک عربی در سال ۲۰۰۹ راه اندازی شد و کاربران آن در عرض ۲ سال به ۱۰ میلیون رسید در حال حاضر این کاربران حدود یک سوم کل کاربران فیس

بوک جهان عرب هستند. مطالعات نشان می دهد که بیشتر مردم خاورمیانه و شمال آفریقا به جای خریدن و استفاده از روزنامه از فیس بوک استفاده می کنند. مطالعه انجام شده توسط آژانس خاورمیانه ای PR نشان می دهد که مرتبترین عرب فیس بوک در یک سال ۱۷۵ درصد رشد داشته است که دو برابر نرخ رشد شبکه های اجتماعی در سراسر جهان می باشد و الجزایر شاهد بیشترین رشد یعنی ۴۲۳٪ درصد بوده است. آژانس PR در این زمینه آمارهای جالبی دارد. ۱۰ میلیون کاربر پلت فرم عرب هستند و از ۳۵٪ درصد مشترکین فیس بوک در این منطقه ۲۴٪ درصد آنها بعد از ماه مه سال ۲۰۱۰ عضو فیس بوک شدند (www.thenextweb.com)

در مصر به تنهایی ۶/۵۸۶/۲۶۰ کاربر فعال فیس بوکی قرار دارد که بالاترین تعداد کاربران در هر کشور عربی است. بین ۵ ژانویه تا ۵ آوریل حدود ۲ میلیون مصری به فیس بوک متصل شدند که بالاترین میزان رشد کاربران فیس بوکی در این منطقه عربی است. بیشتر میانگین کاربران فیس بوکی مصر در میانگین سنی بین ۱۸ تا ۲۴ سال هستند (www.socialbalkers.com) ۵۶٪ درصد از کاربران فیس بوک در مصر (۳/۸ میلیون نفر) از زبان عربی استفاده می کنند ۴۱٪ درصد از کاربران در کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و ۶۱٪ در عربستان سعودی از زبان عربی استفاده می کنند اما در مراکش تنها ۱۷٪ درصد و پائین ترین آمار مربوط به امارات متحده عربی است که ۱۰٪ درصد از کاربران فیس بوک از زبان عربی استفاده می کنند. (www.thenextweb.com) با توجه به گزارش MENA فیس بوک، خاورمیانه و شمال آفریقا حدود ۱۰ درصد از کاربران فیس بوک در جهان با حدود ۵۶ میلیون مشترک دارد.

کشور	تعداد کاربران فیس بوک	جمعیت	درصد فیس بوک
الجزایر	۱/۴۱۳/۲۸۰	۳۵/۴۲۲/۵۸۹	۳/۹۹
بحرین	۲۷۶/۵۸۰	۸۰۷/۱۳۱	۳۴/۲۷
جیبوتی	۴۶/۰۴۰	۸۷۹/۰۵۳	۵/۲
مصر	۴/۶۳۴/۶۰۰	۸۴/۴۷۴/۴۲۷	۵/۴۹
عراق	۳۹۷/۱۴۰	۳۱/۴۶۶/۶۹۸	۱/۲
اردن	۱/۱۰۴/۳۴۰	۶/۴۷۲/۳۹۲	۱۷/۰۶
کویت	۶۲۹/۷۰۰	۳/۰۵۰/۷۴۴	۲۰/۶۴
لبنان	۹۸۳/۳۸۰	۴/۲۵۴/۵۸۳	۲۳/۱۱
لیبی	۲۶۰/۴۰۰	۳/۵۴۵/۶۱۹	۳/۹۸
موریتانی	۴۰/۰۰۰	۳/۳۶۵/۶۷۵	۱/۱۹
مراکش	۲/۴۴۶/۳۰۰	۳۲/۳۸۱/۲۸۳	۷/۵۵
عمان	۲۱۹/۳۲۰	۲/۹۰۵/۱۱۴	۷/۵۵
فلسطین	۴۷۴/۴۰۰	۴/۴۰۹/۳۹۲	۱۰/۷۶
قطر	۵۱۲/۰۶۰	۱/۵۰۸/۳۲۲	۳۳/۹۵
عربستان سعودی	۳/۳۱۲/۴۲۰	۲۶/۲۴۵/۹۶۹	۱۲/۲۴
سومالی	۶/۹۴۰	۹/۱۳۳/۱۲۴	۰/۰۸
سودان	۳۱۹/۶۲۴	۴۳/۱۹۲/۴۳۸	۰/۷۴
سوریه	۲۴۱/۸۵۹	۲۲/۵۰۵/۰۹۱	۱/۰۷
تونس	۱/۸۲۰/۸۸۰	۱۰/۳۷۳/۹۵۷	۱۷/۵۵
امارات متحده عربی	۲/۱۳۵/۹۶۰	۴/۷۰۷/۳۰۷	۴۵/۳۸
یمن	۱۷۹/۴۰۰	۲۴/۲۵۵/۹۲۸	۰/۷۴

منبع : (http://www.statista.com)

تعداد کاربران فیس بوک در دسامبر ۲۰۱۰ در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا

نقش شبکه های اجتماعی در تحولات... / ۱۸۱

کشور	کاربران فیس بوک در می ۲۰۱۲	درصد	تغییرات بین سپتامبر ۲۰۱۱ تا می ۲۰۱۲
مصر	۱۰/۶۴۳/۷۴۰	٪۲۱/۰۶	۱/۸۵۱/۹۴۰
عربستان	۵/۳۳۳/۳۶۰	۲۰/۹۹	۹۲۵/۱۴۰
سعودی	۴/۳۰۶/۵۸۰	۱۰/۲۸	۴۰۱/۵۰۰
مراکش	۳/۳۸۰/۶۰۰	۲۶/۷۳	۷۱۲/۹۸۰
الجزایر	۲/۹۷۲/۳۴۰	۸/۰۸	۲۲۲/۱۸۰
تونس	۲/۱۸۵/۳۴۰	۱۳/۶۰	۲۶۱/۵۶۰
اردن	۲/۱۸۵/۳۰۰	۴۹/۱۳	۵۴۱/۰۶۰
عراق	۱/۶۴۲/۱۲۰	۱۵/۴۰	۱۸۹/۲۶۰
لبنان	۱/۳۸۱/۴۶۱		
سوریه	۹۶۱/۲۴۰	۱۲/۱۳	۱۰۳/۹۶۰
کویت	۹۰۰/۱۶۰	۳۹/۲۱	۲۵۳/۵۴۰
فلسطین	۵۳۳/۹۸۰	۱۰۳/۴۷	۲۷۱/۵۴۰
قطر	۵۰۵/۸۲۰	۱۰۴/۰۳	۲۵۷/۹۰۰
یمن	۴۹۰/۸۸۰	۱۱۲/۵۶	۲۵۹/۹۴۰
لیبی	۴۶۰/۹۸۰	۵۰/۲۱	۱۵۴/۰۸۰
عمان	۳۴۶/۱۸۰	۱۵/۳۵	۴۶/۰۶۰
بحرین			

منبع : www.mashable.com

کاربران فیس بوک در سالهای ۲۰۱۲ و ۲۰۱۱

کشورهای عربی با توجه به میزان نفوذ فیس بوک در آن کشورها به سه دسته تقسیم می شوند .

۱- بازیگران برتر: درجه نفوذ کاربران فیس بوک در این کشورها برابر است با بیست کشور برتر جهان که استفاده از فیس بوک در جوامع آنها بسیار زیاد است (میزان کاربران فیس بوک بالای ۳۰٪ است)

۲- کشورهای در حال ظهور: درجه نفوذ کاربران فیس بوک در این کشورها حدود ۱۰ تا ۲۵ درصد است که یک حد متوسطی را از کاربران فیس بوک را شامل می‌شود.

۳- کاربران در حال توسعه: این کشورها نرخ کمی از درجه نفوذ کاربران فیس بوکی را دارند که حدود ۱ درصد تا ۱۰ درصد می‌شود. (www.arab socialmediaReport.com)

بنابرا تحلیل بررسی «گزارش رسانه‌های اجتماعی عرب» محبوب‌ترین شبکه اجتماعی در منطقه خاورمیانه فیس بوک است این گزارش استفاده از فیس بوک را به عنوان نخستین و استانداردترین کاربرد شبکه‌های اجتماعی در منطقه عرب می‌داند (آقایی و دیگران، ۱۳۹۱) مطالعه‌ای که به وسیله مدرسه دولتی دویی انجام شده پیش بینی کرده که تعداد کاربران فیس بوک در منطقه تقریباً دو برابر شده و از ۱۱/۹ میلیون نفر در سال ۲۰۰۹ به ۲۱/۳ میلیون نفر در سال ۲۰۱۰ رسیده است رشد کاربران فیس بوک در این منطقه در یک ربع اول سال ۲۰۱۱ بیشتر از ۳۰٪ درصد بوده و از آوریل ۲۰۱۱ نفوذ فیس بوک ۱/۳۷ درصد در یمن، ۱/۹۴٪ در اردن، ۲۲/۴۹٪ در تونس و ۳۶/۸۳ درصد در بحرین بوده است (joseph, 2012)

بر اساس گزارش رسانه‌های اجتماعی عربی میزان کاربران فیس بوک و توئیتر در همه ۲۲ کشور عرب، برجستگی نقش آنها را در جنبش‌های مدنی نشان می‌دهد که منطقه را فراگرفته است. «گزارش رسانه‌های اجتماعی عرب» اشاره می‌کند که شبکه‌های اجتماعی در تحولات انقلابی کشورهای عربی چهار

کارکرد داشتند : ۱) سازماندهی تظاهرات (۲) انتشار اطلاعات (۳) بالا بردن آگاهی از وقایع در حال وقوع به صورت محلی و جهانی (۴) تشویق مردم در تظاهرات و جنبش های مدنی (آقایی و دیگران ، ۱۳۹۱)

شبکه اجتماعی و بهار عربی

انقلاب های فیس بوکی و توئیتری و به طور کلی انقلاب شبکه های اجتماعی ترکیب جدیدی است که به تازگی وارد ادبیات سیاسی و جامعه شناسی شده است. با شروع بهار عربی در سال ۲۰۱۱ یک بحثی درباره نقش رسانه اجتماعی و شبکه به عنوان یک ابزاری در تجمعات سیاسی برای تغییر رژیم و جنبش های پیش دموکراسی خواهی شکل گرفت . بعضی دانشمندان سیاسی ، دانشگاهیان و روزنامه نگاران ، رسانه اجتماعی را به عنوان یک نیروی غیرقابل انکار می دانند که ادعا می کند که «دموکراسی فقط یک روش توئیتری است» یا همانطوریکه مدیر اجرایی گوگل وائل قونیم به طور بسیار جالبی گفته «اگر شما می خواهید جامعه ای را آزاد کنید فقط آنرا به اینترنت بدهید» . (Hofheinz , 2011)

وائل قونیم به شروع انقلاب مصری ها در فیس بوک اعتقاد دارد . آودرژوئن ۲۰۱۰ یک صفحه ای را در فیس بوک در خصوص مرگ خالد سعید باز کرد . خالد سعید در یک کافی نت توسط پلیس مخفی دستگیر و مورد ضرب و شتم قرار گرفت و کشته شد زیرا او مدرکی از فساد پلیس به دست آورده بود و در حال گزارش کردن و قرار دادن آنها روی اینترنت بود . مردم بعد از آگاه شدن از ماجرا به شدت عصبانی شدند و به گمان برخی از تحصیل گران کلید انقلاب مصر از همین صفحه فیس بوکی زده شد و صفحه فیس بوک خالد سعید همانند صفحات دیگر فضا یا تریبونی اجتماعی شده بود که مردم از رفتارهای سوء

حکومت آگاه می شدند از منظر کلاودت آرتویک استاد روزنامه نگاری که به طور پیوسته بر روی تأثیر رسانه اجتماعی در مباحث و حوادث اخیر مصر پژوهش می کند عقیده دارد که یک وصلت و اتحادی میان تکنولوژی و رفتار اجتماعی وجود داشت که نقش بزرگی را در انقلاب ایفا می کرد، آرتویک این پدیده را «تکنولوژی اجتماعی شده» می نامد که رابطه بین این دو را می توان در بیشتر سطوح مشاهده کرد از جمله اعتراضات سازماندهی شده مردمی، پوشش رسانه ای وقایع و واکنش حکومت به شورش ها که همراه با تلاش هایی برای کنترل کردن رسانه های اجتماعی توسط دولت همراه بود.

در تحلیل کاربر در رسانه اجتماعی در انقلاب مصر آرتویک روی چند نقطه ی مشترک به تونس اشاره می کند:

(۱) در مصر روزنامه نگاران از توئیتر برای ارسال مشاهدات مستقیم خود استفاده می کردند آنها همچنین وقایع، عکس ها و فیلم ها وبلاگ ها را به دیگران ارسال می کردند میکولاس کریستوف گزارش گر نیویورک تایمز یک صفحه فیس بوکی بسیار پرطرفداری داشت و پیوسته از لیبی گزارش ارسال و توئیت می کرد.

(۲) الجزیره نقش رهبری پررنگی را با توئیت و ارسال عکس ها و فیلم ها ایفا می کرد چرا که دیگر منابع اصلی خبری از آنها استفاده می کردند.

(۳) مردم مصر خودشان در تهیه این خبرها مشارکت داشتند (muller and merve, 2011)

الیزابت اسکندر تلاش می کند با برجسته کردن زمینه هایی در مصر توضیح دهد که چرا رسانه های جدید در اعتراض ها نقش حیاتی ایفا می کردند و بین رسانه های سنتی و جدید چه ارتباطی وجود دارد و چگونه می توان یک کانال جدیدی را برای بحث های سیاسی و عملگرایی در دراز مدت ایجاد کرد.

برت ون نیکرک ، کیروپیلای و ماهاراج تحلیل می کنند حوادث اخیر در تونس و مصر را از زاویه جنگ اطلاعاتی بررسی و تحلیل می کنند به واسطه کاربرد روش جنگ اطلاعاتی در شورش های اخیر از تکنولوژی های ارتباطاتی بین المللی کارکردهایی انجام گرفته که در مقابل توسط هر دو حکومت تلاش هایی برای خواباندن اعتراضات با مدیریت رسانه های اجتماعی صورت گرفت . (Alla Gui and Kuebler , 2011)

تکنولوژی های ارتباطاتی و اطلاعاتی به طور کلی می توانند نقش مثبتی را در گذار سیاسی بازی کنند . اولاً آنها می توانند در شکل گیری یک فضای باز عمومی که آزادی بیان را فراهم می کند مشارکت داشته باشند ثانیاً تکنولوژی های ارتباطی بین المللی می توانند به یکپارچه کردن مخالفان کمک کنند و می توانند پیوند و ارتباطی را میان اقدامات سیاسی سنتی و جدید و بحث های سیاسی برقرار کنند . (manrique and mikall , 2011)

به گفته فعالان مصری : «ما از فیس بوک برای برنامه ریزی اعتراضات ، از توئیتر برای هماهنگی و از یوتیوب برای صحبت کردن با جهان استفاده می کنیم» . (Kassen and Sohail , 2001)

البته نمی توان تکنولوژی های ارتباطاتی و اطلاعاتی و از جمله شبکه های اجتماعی را تنها عامل در شکل گیری تظاهرات ، شورش ها و نهایت انقلاب و سرنگونی برخی از رژیم های منطقه قلمداد کرد . عمل تحولات اخیر منطقه خاورمیانه را باید در ترکیبی از عوامل سیاسی ، اقتصادی ، فرهنگی ، دینی و غیره بررسی کرد که تکنولوژی های ارتباطی و رسانه های اجتماعی نقش کاتالیزور انقلاب را در این پروسه ایفا می کردند و منجر به تقویت ، تداوم و تسریع این تحولات شدند .

جرقه انقلاب در خاورمیانه ابتدا در تونس و با خودسوزی یک جوان ۲۶ ساله تونسی به نام «طارق طیب محمبن بوعزیزی» در تاریخ ۱۷ دسامبر ۲۰۱۰ شروع شد. علت خودسوزی بوعزیزی ریشه در مسائل و مشکلات اقتصادی و تبعیضات اجتماعی داشت.

مطابق برآورد استراتژیک ۲۰۱۱ در جهان عرب در سالهای زیادی وضع نامساعد عمومی شکل گرفته است و مردم شکایات زیادی از این وضعیت داشته اند ولی با روش های سفت و سخت رژیم های اقدارگرا مواجه شده اند و مردم برای مدت های زیادی این وضعیت را پذیرفته بودند و رام شده بودند به گفته عمرموسی دبی کل اتحادیه عرب «جان اعراب با فقر، بیکاری و بحران اقتصادی عمومی شکسته شده است لذا شگفت انگیز نیست که یک حادثه در تونس که نباید واقعاً منجر به حرکت های زیادی می شد در واقع منجر به رهبری بهار عربی شد». (momah, 2013)

کنترل دولت های عرب خاورمیانه بر روی اقتصاد از عوامل ثبات رژیم آنها بوده است، پژوهشگران ادعا می کنند که دولت های عرب با ذخیره کردن نفت و توسعه این سرمایه، اقتصاد را کنترل کرده، خدمات اجتماعی ایجاد می کنند، بخش خصوصی را هدایت می کنند و نهایتاً شبکه های پشتیبانی برای خود فراهم می کنند. حاکمان عرب با کمک این سرمایه ها منافع نهادهای مهم را به بقای خودشان پیوند زده اند و برای آرام کردن و فرونشاندن اعتراضات شهروندان در زمان های بحران به آنها اعانه می دهند. (Gause, 2011)

در کنار مسائل و مشکلات اقتصادی، نقض حقوق بشر، سرکوب و فشار سیاسی توسط حکومت های دیکتاتوری و مستبد در شکل گیری تحولات اخیر نقش بسیار پررنگی داشته است. پس از دهه ۱۹۸۰ برخی از کشورهای خاورمیانه

و شمال آفریقا به ویژه مصر و تونس به دلیل عبور از شرایط گذار سیاسی و سرکوب گروه های مخالف در شرایط به ظاهر آرام قرار داشتند اما لایه های ناراضی جامعه همواره به دنبال فرصت بودند تا اعتراضات خود را ابراز کنند و رهبران سیاسی و ساختار حکومتی این کشورها تداوم قدرت خود را وابسته به سرکوب و اقتدارگرایی می دانستند. فرید زکریا در تبیین چنین شرایطی حکام عرب را عامل اصلی چنین مخاطراتی در فضای خاورمیانه می داند وی برای اعتقاد است که حکام عرب خاورمیانه، اقتدارگرا، فاسد و سرکوب گر هستند. آنان تمایلی به برگزاری انتخابات نداشته اند و ندارند انتخابات در این کشورها زمینه شکل گیری بحران های سیاسی را به وجود می آورد.

فرید زکریا در ارتباط با بی توجهی مصر به حقوق بشر می گوید: «در ملاقات با مبارک در موضوع حقوق بشر پیشنهاد شد که دولت از فشار بر ناراضیان سیاسی بکاهد آزادی مطبوعات را گسترش دهد و روشنفکران را زندانی نکند. مبارک عصبانی شد و با پرخاش گفت اگر کاری را انجام دهم که شما می خواهید بنیادگرایان اسلامی مصر را خواهند گرفت آیا شما همین را می خواهید».

(واعظی، ۱۳۹۰: ۲۱۳)

همه ی این عوامل منجر به شکل گیری پدیده جدیدی از اعتراضات اجتماعی و سیاسی تحت عنوان بهار عربی گردید که به وسیله رسانه ها و شبکه های اجتماعی سازماندهی می شد. انقلاب های اخیر در مصر و تونس محصول خیزش عمومی جوانان با تأکید بر شبکه های اینترنتی و اجتماعی و استفاده بهینه از رسانه های اجتماعی جمعی بود. جوانان فعال با استفاده از وسایل مدرن ارتباطات از قبیل یوتیوپ، توئیتر و فیس بوک جرقه انقلاب را با اتحاد مردم در کشورهایی مثل تونس، مصر، لیبی و یمن زدند.

مصر و تونس در کشور عمده هستند که انقلاب‌های اجتماعی در آنها موفق شد. در این کشورها هماهنگی توده‌ها و اقدامات شورشی از طریق شبکه‌های اجتماعی عمده مانند توئیتر و فیس بوک برنامه ریزی شد بدین ترتیب چنین عنوان می‌شد که سال ۲۰۱۱ سال شبکه‌های اجتماعی بود سالی که مردم تونس و مصر با بهره‌گیری از قدرت سازمان‌های شبکه‌های اجتماعی برای اعتراض‌های خیابانی موفق شدند دو دیکتاتوری را سرنگون کنند. در انقلاب‌های بهار عربی، فیس بوک و توئیتر از طریق سازماندهی و برنامه ریزی به کمک اعتراضات آمدند البته باید اشاره کرد که شبکه‌های اجتماعی در این میان تسریع‌کننده و سازمان‌دهنده تحولات بودند و به آغاز گر حرکت. (آقایی و دیگران، ۱۳۹۱)

نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی امروزه تأثیر غیرقابل انکاری بر جنبه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی دارند که از مهمترین شبکه‌های اجتماعی می‌توان به فیس بوک، یوتیوب، توئیتر، مای اسپیس و غیره نام برد اما در این میان فیس بوک را می‌توان بزرگترین و محبوب‌ترین شبکه اجتماعی در میان کاربران اینترنتی عنوان کرد فیس بوک با توجه به کارکردها و ویژگی‌های متنوع، ساده و گسترده‌ای که دارد توانسته روز به روز بر محبوبیت خود بیافزاید. از جمله کارکردهای فیس بوک همچون دیگر شبکه‌های اجتماعی می‌توان تبادل اطلاعات و پیوند میان اعضا، فاقد مرز و فراملی بودن، آگاهی بخشی، سازماندهی اعتراضات و غیر اشاره کرد. شاید پُر بی راه نباشد که واژه انقلاب‌های فیس بوکی را در مورد تحولات صورت گرفته اخیر در خاورمیانه به کار برده‌اند و بهار عربی در واقع به خودسوزی محمد بوعزیزی در تونس شکل گرفت و با قتل خالد سعید در مصر

شعله ور شد و به دیگر کشورهای خاورمیانه نیز سرایت کرد. کاربران اینترنتی که اغلب آنان را جوانان تشکیل می دادند با استفاده از شبکه های اجتماعی نظیر فیس بوک و توئیتر آتش انقلاب را شعله ور ساختند آنان با ساختن صفحات فیس بوکی مختلف نظیر صفحه «ما همه یک خالد سعید هستیم» و با توئیت کردن اخبار و گزارشات و همچنین با قرار دادن فیلم ها و عکس ها در یوتیوب به سازماندهی، مدیریت و گسترش انقلاب های در کشورهایشان دامن زدند. البته ریشه این انقلابات را باید در مسائل مختلفی از جمله عدم مشروعیت رژیم های سیاسی، ناکارآمدی حکومت ها، نارضایتی عمومی به دلیل مشکلات اقتصادی و فشارهای سیاسی و غیره جستجو کرد. اما شبکه های اجتماعی نقش کاتالیزور را در این حوادث ایفا کردند شبکه های اجتماعی و به خصوص فیس بوک با سازماندهی و بسیج معترضین در گسترش، شدت و سرعت بخشیدن به انقلابات نقش غیرقابل انکاری را ایفا نموده اند.

منابع

- شعبانی، ناصر. (۱۳۹۰)، «نقش شبکه های اجتماعی مجازی در سازماندهی فتنه سال ۱۳۸۸»، فصلنامه پاسداری فرهنگی، سال اول، شماره ۴.
- جعفرپور، محمد. (۱۳۹۰)، «مفهوم شناسی و بررسی متغیرهای مؤثر بر پذیرش شبکه های اجتماعی مجازی نقش سازمانهای مردم نهاد در آنها»، فصلنامه مطالعات بسیج، شماره ۵۲.
- خانیکی، هادی و بابائی، محمود (۱۳۹۰)، «فضای سایبر و شبکه اجتماعی؛ مفهوم و کارکردها»، فصلنامه علمی - پژوهشی جامعه اطلاعاتی، سال اول، شماره ۱، پائیز و زمستان.

Pamela Ogwuzor Momah, Tunisia, Egypt , the social media and Political Activism . *Journal Humanities and Social science* , vol,6 , Issue 6 (jan-Fed 2013)

کیا ، علی اصغر . (۱۳۹۰)، «نقش شبکه های اجتماعی در انقلاب تونس»، *اطلاعات سیاسی - اقتصادی* ، شماره ۲۸۳ ، بهار

آقایی ، داوود و دیگران (۱۳۹۱)، «واکاوی نقش اینترنت و رسانه اجتماعی جدید در تحولات منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا (اطلاع رسانی ، سازماندهی و گسترش سریع تحولات)»، *فصلنامه روابط خارجی* ، سال چهارم ، شماره دوم ، تابستان .

برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به : محمدی ، ر . (۱۳۸۹) . *مروری کوتاه بر تاریخچه فیس بوک به مناسبت هفت سالگی آن* .

<http://www.liblog.com/1389/11/17/Facebook-7th-birthday>

Nadine Kassem chebb , and Rabia minatullah sohail , the Reasons social media contributed to the 2011 Egyptian Revolution , international journal of Business Research and management (IJBRM) , volum (2) : Issue (3) , 2011

اسلامی ، مروارید (۱۳۹۱)، «بررسی شبکه های اجتماعی و تأثیرات آنها بر ابعاد مختلف زندگی»، در *کنگره ملی فضای مجازی و آسیب های اجتماعی نوپدید* . تهران ، ۱۳۹۱/۱۹/۱۹ .

Dubai School of Government , "Civil Movements : the Impact of Facebook and Twitter" . Arab socialmedia report 1(2011) Accessed 25October , 2011 .

<http://www.arab-socimediareport.com>

Aftab A.Khan . the Role of Social of Media and Modern Technology in Arab Spring , *Far East Journal of Psychology and Business* , vol.7 , No.1 , April 2012 .

<http://www.TheNextWeb.com/Facebook/2011/07/08/Arabic-set-To-overtake-english-as-facebooks-biggest-middle-east-language> .

"Egypt Facebook Statistics"

<http://www.SocialBakers.com/Facebook-statistics/Egypt> . Accessed.11 November , 2011.

- <http://www.statista.com/statistics/238565/number-of-Facebook-Users-in-mena-region> .
- <http://www.mashable.com/2012/06/08/arab-world-Facebook-Twitter> .
- civil movements : the Impact of Facebook and twitter Arab media Report . May . 2011 , vol,1 ,
- <http://www.arab-socialmediaReport.com> .
- Joseph , Sarah. (2012) , “Social Media , Political Change and Human Rights” , *Boston College International and Comparative Law Review* , volume 35 , Issue 1 .
- Hofheinz , Alberch. (2011) . Nextopia? Beyond Revolution 2.0" *International Journal of Communication* 5,1417 .
- Muller, Marnia Bohler and Merwe, Charl Vander. (2011). The Potential of Social Media to Influence Socio-Political Change on the African continent , *AISA Policy Brief* , Number 46, march .
- Il Hem Allagui and JoHanne Kue Beler . (2011) , the Arab Spring and the Role of icts , *International Journal of Communication* 5,Fratur 1435-1442,1932-8036/2011 FEA 1435 .
- Manrique , Manuel and Mikall Barah. (2011) , The Role of New Medial and Communication Technologies in Arab Transitions , *Policy Brief* , Number 106, December 2011 .
- Gause , F. Gregory. (2011) , why Middle East Studies Missed the Arab Spring the Myth of Authoritarian Stability , *Foreign affairs* , Jul/Aug 2011 , vol 90. Issue 4, PP.81-90 .
- Momah , Pamela Ogwuazor. (2013) , Tunisia , Egypt , the social media and political Activism , *Journal Humanities and social science* , vol.6, Issue 6(Jan-Feb) PP.45-47 .
- واعظی ، محمود . (۱۳۹۰)، «بحرانهای سیاسی و جنبش های اجتماعی در خاورمیانه : نظریه ها و رویکردها»، چاپ اول ، تهران ، انتشارات وزارت امور خارجه .

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی